

Migrační potenciál po vstupu ČR do EU
(výsledky terénního šetření)

Jana Vavrečková
externí spolupráce: Zdeněk Janata

VÚPSV Praha
2006

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí,
Praha 2, Palackého náměstí 4
Vyšlo v roce 2006, 1. vydání, náklad 27 výtisků, počet stran 24
Tisk: VÚPSV

ISBN 80-87007-08-5
ISBN 80-87007-09-3 (angl. vyd.)
ISBN 80-87007-10-7 (něm. vyd.)

Obsah

Úvodní informace	4
1. Výsledky terénního šetření (4. kvartál 2005)	6
1.1 Rozsah všeobecné pracovní migrace do zahraničí	6
1.2 Míra reálnosti migračních záměrů	6
1.3 Volba cílové země	7
1.4 Délka zahraničního pobytu	8
1.5 Časový předpoklad odchodu za prací do zahraničí	9
1.6 Charakter pracovní migrace v SRN a Rakousku	10
1.7 Bariéry pracovní zahraniční migrace	11
2. Výsledky terénních šetření o migračních postojích českého obyvatelstva v letech 2000, 2003 a 2005	12
2.1 Srovnání intenzity potenciální pracovní migrace do zahraničí	12
2.2 Srovnání míry reálnosti (pravděpodobnosti) migračního záměru	12
2.3 Srovnání volby cílové migrační země	13
2.4 Srovnání předpokládané délky zahraničního pobytu	14
2.5 Srovnání časového předpokladu odchodu za hranice	14
2.6 Srovnání základních demografických charakteristik potenciálních migrantů	15
3. Zkušenosti s prací v zahraničí	17
Shrnutí - závěr	22

Příloha

ÚVODNÍ INFORMACE

Předložený projekt navazuje na rozsáhlá terénní šetření migračních postojů české populace k možnostem pracovat v zahraničí provedená v letech 2000 až 2003. V tomto období byly celkem realizovány čtyři terénní průzkumy - dva v celkové české populaci (r. 2000 a 2003), dva v příhraničních okresech bezprostředně sousedících s Německem a s Rakouskem (2001, 2002). Poslední šetření, jehož výsledky předkládáme, proběhlo v roce 2005 - po více jak ročním členství České republiky v Evropské unii. Představuje další krok v systému průzkumů migračního potenciálu pracovních sil v ČR.

Cílem výzkumného projektu bylo aktualizovat míru migrační připravenosti a zmapovat postoje české veřejnosti k zahraniční pracovní migraci po vstupu ČR do EU. V průběhu šetření byl sledován posun postojů veřejnosti k této otázce.

V rámci záměru byla ověřena **metodika terénního šetření** minulých let, částečně inovován použitý dotazník ve vztahu k novým skutečnostem sociálně ekonomického vývoje v ČR. Průzkum v roce 2005 proběhl ve IV. čtvrtletí (17. - 21. 10. 2005) ve spolupráci s agenturou Faktum - Invenio; zahrnul postoje celkové české populace. Výběrový vzorek tvořilo 1 078 osob starších 18 let. Reprezentativnost souboru ve vztahu k českému obyvatelstvu zajišťují kvótní znaky: pohlaví, věk, vzdělání a velikost obce. Vlastní šetření bylo realizováno metodou face to face přímo v domácnostech respondentů.

Smyslem šetření potenciální pracovní migrace obyvatelstva bylo verifikovat základní migrační trendy v sociálně ekonomické situaci po vstupu ČR do EU a ověřit tyto základní hypotézy:

- obyvatelstvo ČR se nadále vyznačuje silnou vazbou k domovu a preferencí života a práce v Česku - to představuje důležitý faktor brzdící migrační tendence,
- přetrvává výrazný rozdíl mezi deklarovaným (nezávazným) zájmem o práci v zahraničí a reálným usilováním o získání práce v zahraničí,
- vzhledem k rozšířeným možnostem českých občanů pracovat v některých zemích Unie (uvolnění pracovního trhu ve Velké Británii, Irsku a Švédsku a řadě nabídkových programů pro kvalifikované pracovníky), lze přes omezení volného pohybu - určité zvýšení migračních tendencí očekávat,
- mezi potenciálními migranty bude nadále výrazně převládat migrace dočasná (přechodná) před migrací trvalou,
- teritoriálně bude zahraniční pracovní migrace vykazovat poměrně široký rozptyl v zájmech o cílové země - s výraznou převahou Německa a zvýšenou orientací na Velkou Británii a Irsko,
- potenciál zahraniční pracovní migrace bude i nadále výrazně koncentrován v mladších ročních populacích.

K uplatnění metodice je vhodné dodat použitou charakteristiku zahraniční pracovní migrace diferencovanou do následujících typologií:

- **všeobecná pracovní migrace** (v dotazníku vyjádřený pozitivní postoj k zahraniční migraci na otázku „Pomýšlíte na to odejít pracovat do zahraničí?“ Odpověď zahrnuje teoretické, pravděpodobné i reálné migranty, v textu vyjádřeno „potenciální migranti“),

- **zcela teoretický migrační záměr** (v dotazníku vyjádřený formulací „nedělám pro to nic, není to aktuální“),
- **značně hypotetický záměr** (v dotazníku formulovaný „zatím pro to nedělám nic, ale chystám se k tomu“),
- **záměr s jistou mírou pravděpodobnosti** (v dotazníku variantně vyjádřený formulacemi: „obstaral jsem si informace o možnostech zaměstnání“, „hledám zaměstnání prostřednictvím sítě EURES (za pomoci místního úřadu práce), „zaměstnání hledám prostřednictvím specializované agentury“, „vyhledal jsem pomoc svých příbuzných, kolegů či známých“, „oslovil jsem potenciálního zaměstnavatele“),
- **zcela reálný migrační záměr** (v dotazníku vyjádřený formulacemi: „podal jsem žádost o pracovní povolení/povolení k pobytu“, „mám již příslib pracovního místa“, „postaral/a jsem se o bydlení a další náležitosti“).

Aktuální výsledky terénního šetření z roku 2005 zahrnují jak postoje k budoucí zahraniční pracovní migraci českých obyvatel, tak zkušenosti dotázaných s prací v zahraničí za posledních 15 let.

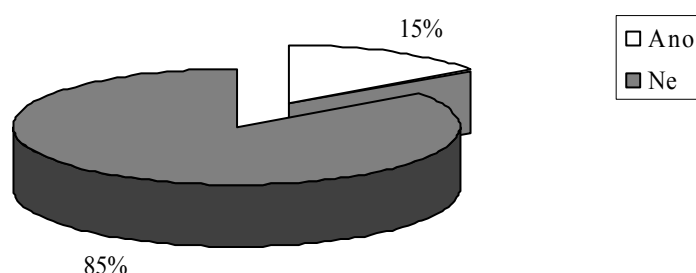
Rozsah migračního potenciálu a s tím související zkušenosti z roku 2005 je komparován s výsledky šetření roku 2003 a 2000. Na základě časových řad jsou monitorovány změny motivačních impulzů v kontextu aktuálních událostí po vstupu ČR do EU. Výsledky studie mohou být využity jako jeden z podkladů pro revizi platnosti omezení volného pohybu mezi ČR a starými členskými státy EU.

1. VÝSLEDKY TERÉNNÍHO ŠETŘENÍ (4. kvartál 2005)

1.1 Rozsah všeobecné pracovní migrace do zahraničí

Jak z grafické ukázky vyplývá, v České republice pomýšlí na to odejít pracovat do zahraničí **výrazně menšinová část populace v ekonomicky aktivním věku - konkrétně necelých 15,4%**. Tento podíl představuje četnosti respondentů s kladným postojem k migraci bez ohledu na míru reálnosti migračního záměru. Zjištěný poměr mezi těmi, kteří pomýšlí na to odejít do zahraničí za prací, a těmi, kteří tento zájem nemají, názorně dokládá následující graf.

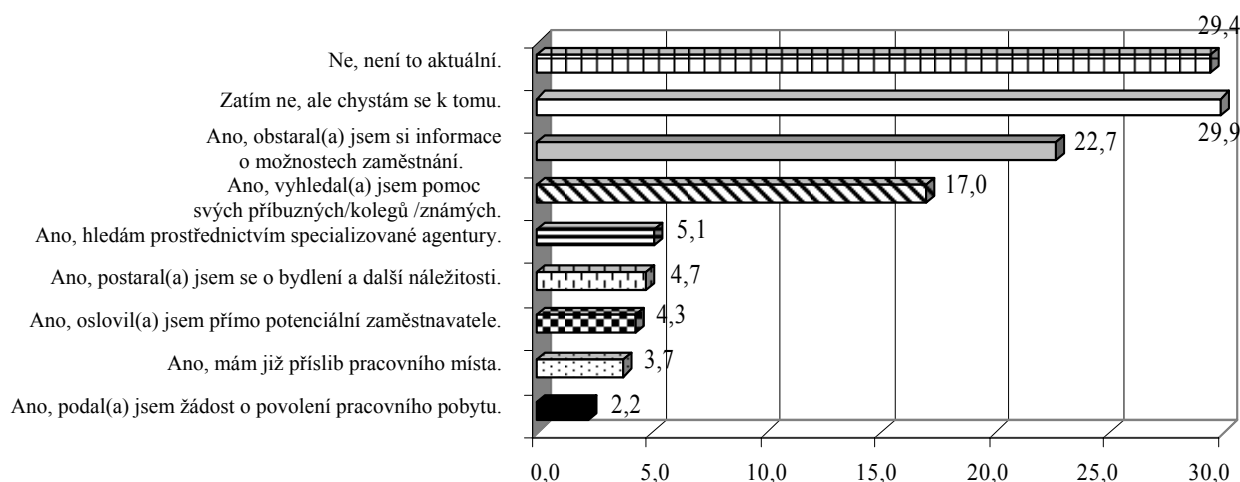
G r a f 1 Pomýšlíte na to, odejít pracovat do zahraničí? (N=1078, v %)

1.2 Míra reálnosti migračních záměrů

Z průzkumu migračních tendencí provedených v minulých letech vyplynulo, že existuje značný rozdíl mezi tzv. všeobecnou migrační tendencí, tj. i nezávazným, teoretickým uvažováním o odchodu za prací do zahraničí a migračním rozhodnutím podloženým konkrétními kroky k realizaci daného záměru. Jak velké rozdíly se v četnosti zastoupení jednotlivých variant vyskytují, názorně představuje následující graf.

G r a f 2 Učinil(a) jste již konkrétní kroky? (N=166, v %)

Z těch, kteří o práci v zahraničí uvažují (tedy zhruba 15 % dotázané populace), výrazně nadpoloviční část žádné praktické kroky pro uskutečnění deklarovaného cíle zatím nepodnikla - téměř jedna třetina to nepovažuje za aktuální, prakticky stejný podíl uvádí, že se k takovým krokům teprve chystá. V naší použité terminologii (viz str. 3) se jedná o teoreticko-hypotetickou migraci, která má k reálnému skutku zpravidla hodně daleko.

Alespoň informace o možnostech zaměstnání v zahraničí si obstarala necelá čtvrtina (22,7 %) potenciálních migrantů, pomoc příbuzných, kolegů či známých vyhledalo 17 % respondentů s kladným postojem k migraci. Tyto podíly představují charakter migrace, která by se s jistou mírou pravděpodobnosti mohla realizovat.

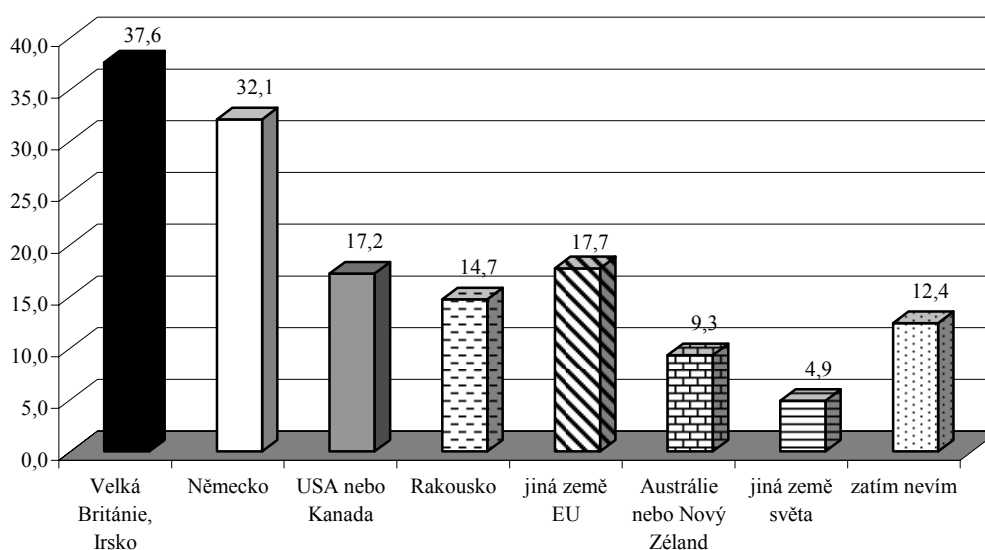
Skutečnou zahraniční migraci znázorňuje podíl těch, kteří si hledají zaměstnání v zahraničí prostřednictvím specializované agentury (5 % potenciálních migrantů), postarali se o bydlení v cizině a další náležitosti (4,7 %), přímo již oslovili potenciálního zahraničního zaměstnavatele (4,3 %), získali v zahraničí příslib pracovního místa (3,7 %) nebo požádali o pracovní povolení nebo povolení k pobytu (2,2 %). Jedná se zhruba o pětinu původně deklarovaných migrantů, z čehož je zřejmé, že rozsah potenciální migrace (12 % z dotázaných) je ve vztahu k míře reálnosti migračního úmyslu výrazně redukován.

1.3 Volba cílové země

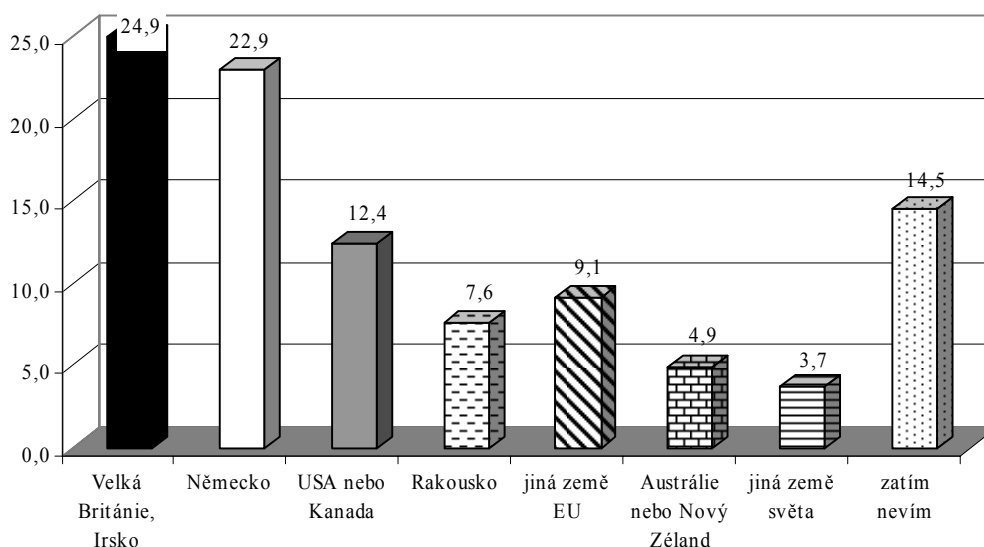
V preferencích cílové země bylo možno očekávat změny v souvislosti s rozdílnými podmínkami přístupu na evropské pracovní trhy. Ve většině EU zemích byla přijata razantní opatření k omezení volného pohybu z obavy před přílivem levné pracovní síly z nových unijních zemí. Naopak Velká Británie, Irsko, Švédsko svůj pracovní trh občanům z nových členských zemí již otevřely. Na základě této skutečnosti jsme v pracovních hypotézách uvedli očekávané zvýšení míry pracovní migrace zvláště do Anglie a Irska.

Teritoriální orientaci migrantů jsme v dotazníku zjišťovali dvěma otázkami: jednak zde byla možnost uvést více zemí, ve kterých by chtěl potenciální zájemce pracovat (v tomto případě součet preferencí pochopitelně přesahuje 100 %), jednak volbu jedné cílové migrační země. Výsledky názorně dokládá grafické vyjádření obou výsledků.

G r a f 3a V které zemi máte v úmyslu pracovat? (N = 166, v %)

Graf 3b Kterou z nich upřednostňujete, která je vaším favoritem? (v %)

Ze srovnání výsledků obou typů volby cílových zemí pracovní migrace vyplývá především tento závěr: pořadí jednotlivých zemí se přes rozdílnou metodiku zjišťování v zásadě nemění. Omezení na jednu zemi se zřetelně promítlo pouze do rozsahu preferencí.

Potenciální migranti v obou případech podle očekávání prioritizují anglicky mluvící země s otevřeným trhem práce - Velkou Británii a Irsko. S rozdílem pouze dvou procentních bodů **následuje Německo**, jako sousední, příjmově lukrativní stát a s téměř polovičním odstupem preferencí jsou voleny atraktivní zaoceánské státy USA a Kanada.

Volba Rakouska byla zjišťována z důvodu geografické blízkosti. Průzkum dokládá, že Rakousko si zvolilo jako svůj migrační cíl 7,6 % osob s deklarovaným úmyslem pracovat v zahraničí. Bližší analýzy místa bydliště potenciálních migrantů ukazují, že Rakousko upřednostňují především obyvatelé Jihomoravského a Jihočeského kraje. Lze se tudíž domnívat, že jako v případě Německa zde sehrává úlohu možnost přeshraničního pendlování za prací.

Jiné země EU by si zvolila další zhruba desetina budoucích migrantů, přičemž Francii by preferovala asi 3 %. Geograficky vzdálené státy Austrálie a Nový Zéland jsou zastoupeny u českých potenciálních migrantů necelými pěti procenty a jiné země světa ještě nižším podílem (3,7 %). Zhruba sedmina těchto osob nemá svůj záměr dosud ujasněn.

1.4 Délka zahraničního pobytu

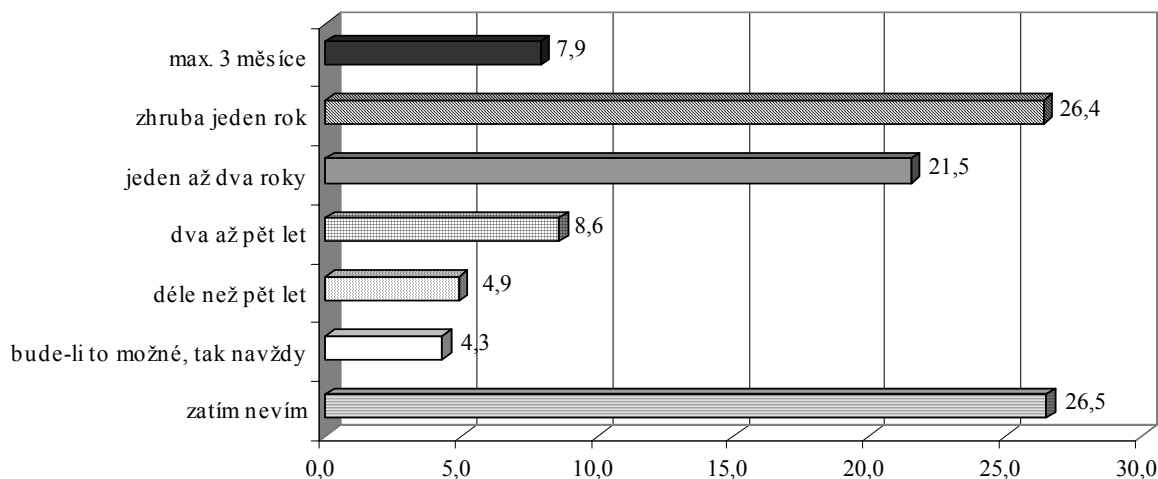
Nejpreferovanější délkou zahraniční pracovní migrace je časové období zhruba jednoho roku a období od jednoho až dvou let - téměř polovina (47,9 %) všech, kteří o migraci uvažují. Jeden rok preferuje více než čtvrtina osob s úmyslem pracovat v zahraničí, pobyt v rozsahu jednoho až dvou let uvádí zhruba pětina z nich.

Následuje poměrně značný podíl potenciálních migrantů „zatím nerozhodnutých“ (23,9 %) - jedná se o okruh osob, které buď nemají o zahraniční migraci zatím příliš jasno nebo počítají s tím, že délku svého zahraničního pobytu přizpůsobí konkrétním zahraničním podmínkám.

Podstatné je však zjištění, že **trvalou migraci deklarují pouze 4 % z budoucích českých migrantů, což nepochybně potvrzuje návratový a dočasný charakter pracovní migrace do zahraničí.**

Rozdíly ve srovnání s kratšími či naopak delšími intervaly lze sotva přehlédnout (viz grafické vyjádření).

G r a f 4 Jak dlouho chcete v zahraničí zůstat? (v %)

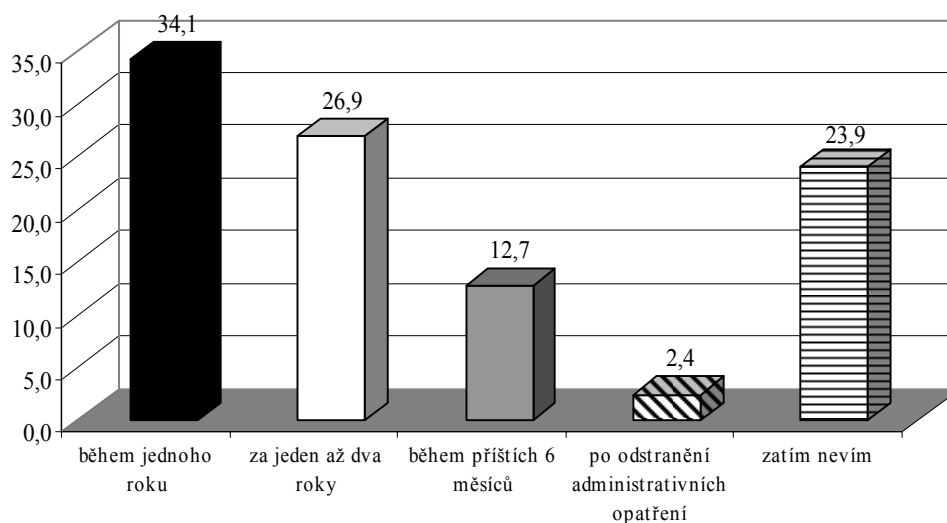

Stejně jako se neprokázal masivní zájem o práci v zahraničí, i představy o délce eventuálního pracovního působení za hranicemi indikují spíše střízlivost a snahu nepřerušit dlouhodobě kontakt s domácím prostředím.

1.5 Časový předpoklad odchodu za prací do zahraničí

Strukturu časových předpokladů odchodu do zahraničí znázorňuje následující graf:

G r a f 5 Kdy byste chtěl(a) odjet pracovat do zahraničí? (v %)

Lze konstatovat, že termín zamýšleného odchodu je prubířským kamenem vážnosti rozhodnutí odejít za prací mimo mateřskou zemi. Čím vzdálenější je udávaný termín, tím větší bude hypotetičnost či mlhavost migračního záměru a naopak oprávněně lze předpokládat, že s brzkým termínem budou spjaty i konkrétní přípravné kroky.

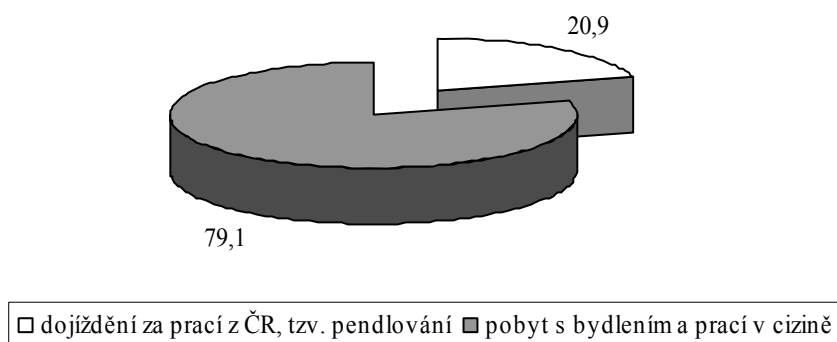
V provedeném šetření **plánuje svůj odjezd z ČR během příštích šesti až dvanácti měsíců méně než polovina dotázaných osob s kladným postojem k migraci (46,8 %)**. Zejména migranty s termínem odchodu do šesti měsíců nutno nepochybně považovat za reálné, z tohoto pohledu by to byl zhruba každý osmý respondent s deklarovaným úmyslem odejít pracovat do zahraničí.

Pozoruhodný je překvapivě nízký podíl udávajících, že „odejdou až po odstranění administrativních opatření“ (jen 2,4 %). O příčinách lze jen spekulovat. Jistou roli zde mohou sehrát výjimky u určitých profesí, které i v době omezeného přístupu na trhy práce většiny zemí mohou v EU již dnes pracovat, nepochopení obsahu variantní odpovědi ze strany respondentů nebo vágnost a teoretičnost deklarovaného migračního záměru. Výsledek lze vyložit i tak, že na odstranění ochranných opatření a plné uvolnění evropského trhu práce čeká jen 2,4 % jedinců uvažujících o práci v zahraničí.

1.6 Charakter pracovní migrace v SRN a Rakousku

Ve vztahu k sousednímu Německu a Rakousku (celkově oba státy preferovány necelou třetinou potenciálních migrantů) jsme se snažili zjistit do jaké míry je rozhodnutí pracovat ve výše uvedené zemi podmíněno možností přeshraničního pendlování za prací z domovského regionu. Odpověď přináší graf 6.

G r a f 6 Pokud zvažujete možnost pracovat v Německu nebo Rakousku, jaký typ pracovního uplatnění budete upřednostňovat? (N=50, v %)

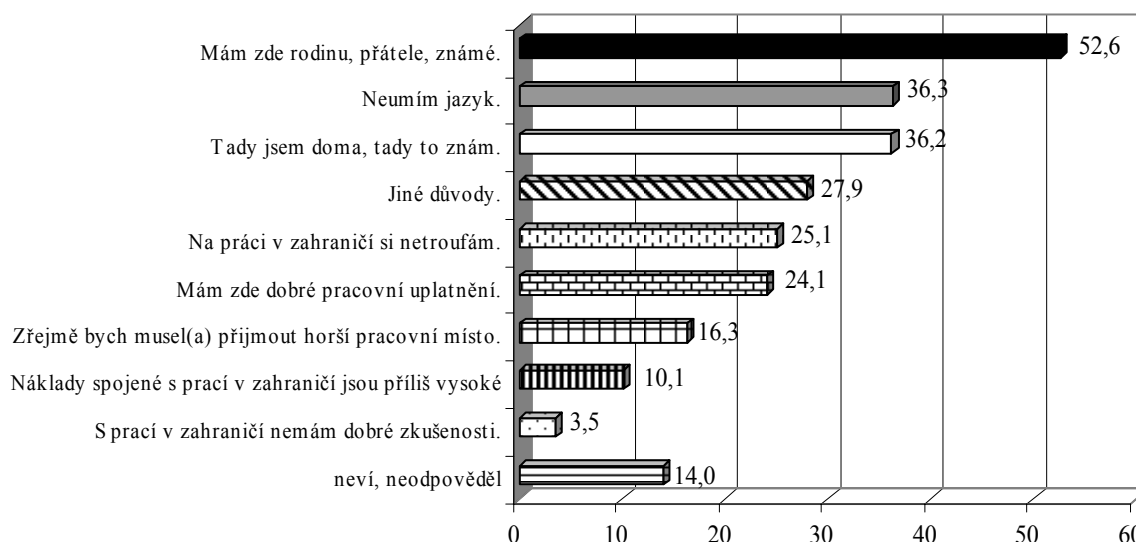

Výsledek potvrdil jednoznačnou orientaci na pobytový charakter migrace i u těchto sousedních zemí. Dojíždění za prací z ČR preferovala nepatrně více než pětina těchto respondentů.

1.7 Bariéry pracovní zahraniční migrace

Důvody negativního postoje k práci v zahraničí mohou být různé a jsou podmíněné řadou objektivních i subjektivních okolností. Pro zjištění hlavních migračních bariér bylo zvoleno dichotomické posuzování (ANO či NE). Výsledek znázorňuje následující graf.

G r a f 7 Práce v zahraničí Vás neláká z těchto důvodů? (N= 912, v %)

V hierarchii odpovědí tradičně dominuje „mám zde rodinu, přátele, známé“, tedy motiv charakterizující silný vztah dotázaných k domovu.

Druhé místo zaujalo praktické tvrzení „neumím jazyk“. Tím byla potvrzena závažnost jazykových předpokladů při migračním rozhodování. Nedostatečná znalost cizích jazyků (tj. na bezproblémové komunikativní úrovni) je stále ještě handicapem většinové části české populace a současně přetrvávajícím dědictvím minulého režimu, kdy byla jazyková výchova silně podceňována nebo směřována především na východ. Přelom je možno očekávat až u současné mladé generace s nesrovnatelně vyššími možnostmi realizace v této oblasti.

Prakticky shodně je zastoupen jiný ukazatel označující jednoznačně vztah (snad i citovou vazbu) k domovskému prostředí „tady jsem doma, tady to znám“.

Za „jinými důvody“, které jsou bariérou zahraniční migrace českého obyvatelstva, se skrývá především vyšší věk, dále pak péče o děti, domácnost, dům, zahradu, starost o rodiče a zdravotní důvody dotázaného nebo některého člena rodiny.

Faktor „na práci v zahraničí si netroufám“ zpravidla souvisí s neznalostí cizího jazyka, s orientací v cizí zemi, v cizím prostředí i pocitem nedostatečného sebevědomí.

Za významné zjištění brzdící (vyklučující) práci v zahraničí lze považovat variantu „mám dobré pracovní uplatnění v ČR“; to může souviset i obavou (neochotou) přijmout horší pracovní místo v cizině, případně i s nákladovou kalkulací zahraniční pracovní migrace. Na poslední příčce hierarchie se umístila varianta „s prací v zahraničí nemám dobré zkušenosti“. Stojí za zmínku, že tento faktor uvádí více než čtvrtina (27,5 %) těch, kteří v zahraničí již dříve pracovali - viz text dále.

2. VÝSLEDKY TERÉNNÍCH ŠETŘENÍ O MIGRAČNÍCH POSTOJÍCH ČESKÉHO OBYVATELSTVA V LETECH 2000, 2003 A 2005

2.1 Srovnání intenzity potenciální pracovní migrace do zahraničí

T a b u l k a 1 Aktuální migrační tendence českého obyvatelstva v produktivním věku ve srovnání s rokem 2000 a 2003

	2000	2003	2005
	(% z celého souboru)		
pozitivní postoj k migraci	14,3	17,5	15,4
	(absolutně z dotázaných)		
	681	195	166
počet respondentů	4 774	1 101	1 078

Z údajů vyplývají následující závěry:

- výsledky terénního šetření v roce 2005 verifikují základní trend zjištěný v minulých letech; drtivá většina české populace ve věku od 18 do 60 let reprezentované vzorkem dotázaných o pracovním uplatnění v cizině neuvažuje (84,6 %),
- rozsah migračního potenciálu se v podmínkách více jak ročního členství ČR v EU a otevření trhu práce tří starých evropských zemí v roce 2005 nezvýšil; oproti roku 2003 zaznamenal naopak překvapivě pokles, a to o více než dva procentní body. Tím se nenaplnila stanovená hypotéza o mírném zvýšení migračního potenciálu v ČR v souvislosti s novými pracovními možnostmi v Evropském prostoru.

2.2 Srovnání míry reálnosti (pravděpodobnosti) migračního záměru

T a b u l k a 2 Struktura migračních záměrů české populace v letech 2000, 2003 a 2005

charakteristika	2000	2003	2005
	v % z dotázaných		
záporný postoj	85,7	82,3	84,6
kladný postoj	14,3	17,5	15,4
	uvažuje o migraci		
zcela teoreticky	59,2	43,1	29,9
značně hypoteticky	28,8	31,8	29,4
pravděpodobně	8,2	16,0	44,8
reálně	3,8	9,1	14,9

Z tabulky vyznívá trend zvyšující se reálnosti migračního úmyslu v průběhu sledovaného období. Zatímco intenzita migračního úmyslu se po vstupu ČR do EU u českého obyvatelstva nezvýšila, ale zaznamenala naopak mírný pokles, zvýšily se frekvence reálně uvažujících potenciálních migrantů.

Čistě srovnání však komplikuje skutečnost, že v roce 2000 a 2003 měli respondenti možnost volby pouze jedné z možných variant (viz dotazník příloha) a součet za těchto okolností představuje 100%, zatímco v letošním roce bylo po inovaci dotazníku přistoupeno k

volbě z více variant odpovědí (což reálněji odráží skutečnost v praktickém životě) a součet je tedy vyšší než 100.

Výsledky jsou však i za těchto okolností zcela ve shodě s naznačeným trendem: celkově se migrační orientace českého obyvatelstva snížila, ale existuje zvýšená část zájemců skutečně odhodlaných a schopných prosadit se na trhu práce v zahraničí. Ti se pak vyznačují větší realností, praktičností a strízlivostí pohledu než adepti na přelomu tisíciletí, pro něž bylo typické spíše teoretické uvažování o této možnosti.

2.3 Srovnání volby cílové migrační země

V souvislosti s celkovým společensko-politickým děním a především historickým mezníkem vstupu ČR do EU a s tím souvisejícími událostmi dochází k dílčím změnám v preferenci cílové země potenciálních migrantů (viz tabulka 3).

T a b u l k a 3 Volba cílové migrační země - % z potenciálních migrantů

preferovaná země	2000	2003	2005
Německo	25,4	37,7	22,7
Rakousko	4,8	7,1	7,6
Velká Británie ^{x)}	12,4	11,1	24,9
Francie	3,2	2,0	3,4
jiné země EU	7,0	5,5	5,7
USA, Kanada	13,4	11,1	12,4
Austrálie, Nový Zéland ^{xx)}			4,9
jiné země světa	7,5	3,6	3,7
nevím	26,3	23,0	14,5

^{x)} v roce 2005 spolu s Irskem

^{xx)} zvlášť zjišťováno až v roce 2005

Z uvedených údajů vyplývají následující skutečnosti:

- oproti roku 2003 dochází k výraznému poklesu preferencí Německa,
- do popředí se naopak dostává blok evropských anglofonních zemí - Velká Británie a Irsko; důvodem zájmu českých migrantů je jednak vstřícný postoj obou států k pracovníkům z nových členských zemí, jednak postavení angličtiny jako „latiny“ současné doby,
- mezi potenciálními migranty přetrvává značný rozptyl zájmů o jednotlivá migrační teritoria,
- dochází k výraznému snížení nerozhodnutých „migrantů“, což možno chápat jako výraz vyšší informovanosti a realističtějšího pohledu na tuto životní alternativu,
- preference USA a Kanady je v průběhu let stabilní, bez větších výkyvů,
- zájem o Austrálii a Nový Zéland snížil během dvou uplynulých let frekvence preferencí „jiných zemí světa“.

2.4 Srovnání předpokládané délky zahraničního pobytu

Plánovaná délka pobytu v zahraničí souvisí jak s charakterem zahraniční migrace, tak se strukturou migračních motivů. Jedním ze stěžejních motivů dočasné pracovní migrace do zahraničí jsou bezesporu vyšší výdělkové možnosti. Tento motiv samozřejmě přetrvává u všech typů migračního chování českých občanů, nicméně se může měnit míra jeho důležitosti. Dlouhodobí (trvalí) migranti výrazněji upřednostňují i jiné (mimoekonomické) motivační faktory (např. důvěra/nedůvěra v budoucí rozvoj mateřské země, osobní důvody, partnerské a rodinné vztahy, světonázorové/náboženské postoje atd.).

T a b u l k a 4 Předpokládaná délka zahraničního pobytu (v % potenciálních migrantů)

typ dle délky	2000	2003	2005
migrace trvalá	10,9	7,7	4,3
migrace dočasná	89,1	92,3	95,7
z toho:			
do 1 roku	36,7	11,7	34,3
1- 2 roky	29,1	36,1	21,5
déle než 2 roky	9,6	29,4	13,5
nevím	23,8	22,8	26,5

Ze srovnání výsledků je zřejmé,

- že se v průběhu pěti sledovaných let **permanently snižuje orientace na trvalou pracovní migraci**; v posledním šetření (čtvrtý kvartál 2005) byl zaznamenán další zřetelný pokles; pokládáme to za důkaz důvěry českých občanů v budoucnost ČR; současné ekonomické výsledky - očekávaný až 6 % růst DPH/obyvatele v roce 2005, pozitivní bilance zahraničního obchodu, relativně stabilní a evropský průměr nepřevyšující míra nezaměstnanosti v ČR, nárůst zahraničních investic atd. - dávají této hypotéze za pravdu,
- že i ve struktuře dočasných pobytů jsou výsledky šetření v rozmezí uplynulých dvou let poznamenány určitými odchylkami, především ve směru zvýraznění pobytů do jednoho roku a snížení zahraničních pobytů delších než dva roky,
- že celkově se aktuální výsledky za rok 2005 přibližují spíše relacím z roku 2000.

2.5 Srovnání časového předpokladu odchodu za hranice

T a b u l k a 5 Předpokládaný odchod do zahraničí (% z potenciálních migrantů)

termín odchodu	2000	2003	2005
do 6 měsíců	4,6	6,5	12,7
do 1 roku	10,7	16,8	34,1
za 1 - 2 roky	29,0	24,9	27,1
po schválení volného pohybu (2005: po odstranění administrativních opatření)	12,9	26,1	2,3
zatím nevím	55,0	25,6	24,0

Z analýzy dat jsou zřejmé tyto základní poznatky:

- ačkoliv rozsah potenciální pracovní migrace českých občanů do zahraničí zůstává od roku 2000 na nízké (relativně stabilní) úrovni, v průběhu sledovaného období se mění časový charakter migračního záměru,
- změna je charakterizována vyšší konkrétností záměru, který se zřetelně přesouvá do blízké budoucnosti - v šetření 2005 se chystá každý osmý deklarovaný migrant odejít do zahraničí během příštích šesti měsíců a více než třetina z nich do jednoho roku, což jsou výrazně vyšší podíly v porovnání s minulými lety.

2.6 Srovnání základních demografických charakteristik potenciálních migrantů

	šetření v roce 2000	šetření v roce 2003	šetření v roce 2005
POHLAVÍ			
muži	55,6	48,2	51,4
ženy	44,4	51,8	48,6
VĚK			
do 24 let	46,0	48,0	45,2
25 - 29 let	12,4	17,4	19,3
30 - 39	23,2	20,9	18,1
40 - 49	13,8	9,2	10,9
50 a více	4,6	4,6	6,5
VZDĚLÁNÍ			
základní a nižší	5,3	8,2	9,3
vyučen a střední bez maturity	35,4	34,4	35,2
maturita	48,8	45,5	40,5
vysoká škola	10,5	11,9	15,0

Demografické charakteristiky (pohlaví, věk, vzdělání) potenciálních migrantů v šetřeních 2000, 2003 a 2005 vykazují v jednotlivých letech pochopitelně určité odchylky, ale základní rysy potenciálních migrantů jsou stabilní. Jedná se zejména o tyto skutečnosti:

- znak pohlaví není pro zahraniční migraci signifikantní; na přelomu tisíciletí převládali sice s větším odstupem muži, v posledních dvou šetřeních je poměr z hlediska pohlaví téměř vyrovnán (nebo kolísá s nevýrazným rozdílem),
- za signifikantní znak určující rozsah zahraniční pracovní migrace je všeobecně považován věk, platnost potvrzena i v českých průzkumech; i roce 2005 je zahraniční migrace doménou mladé generace s výraznou převahou věkové kategorie do 24 let; výsledky provedených šetření jednoznačně prokazují, že s přibývajícím věkem úmysl migrovat prudce klesá; zdá se, že postupem doby se migrace k mladým ještě více přesouvá; v šetřeních 2003 a 2005 tvoří mladí lidé do 30 let zhruba dvě třetiny všech potenciálních migrantů,
- šetření dále potvrdila relativně vysokou vzdělanostní úroveň českých pracovních migrantů; ve sledovaných letech dosahují osoby s řádným středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním více než polovinu všech, kteří o migraci uvažují. nejpočetnější skupinu představují tradičně maturanti, v roce 2005 zaznamenali sice určitý

pokles, ale zvýšil se počet vysokoškoláků; určitou roli v tom mohou hrát i nabídkové programy v zahraničí pro vymezené vysokokvalifikované profese (IT, lékaři...). Mírné zvýšení opačného konce škály (tj. počtu lidí se základním a nižším vzděláním) odpovídá zřejmě poptávce po sezónních pracích v zemědělství, stavebnictví apod.

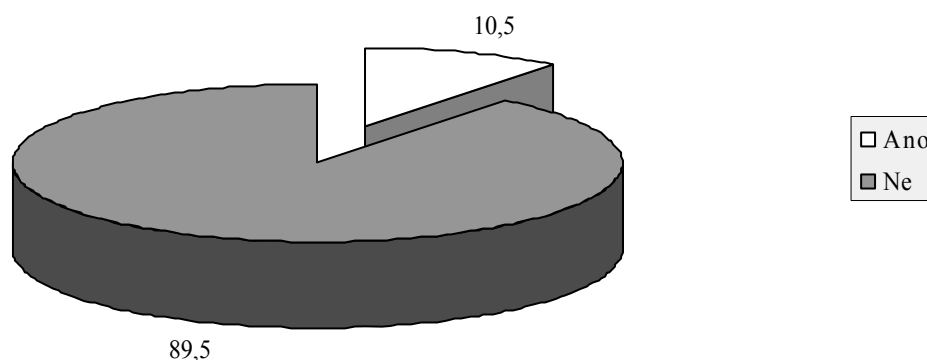
Dominantní skupinu potenciálních migrantů tvoří zaměstnaní občané. Nezaměstnaní jedinci s kladným postojem k zahraniční migraci se již tradičně pohybují pod pětiprocentní hranicí celkového objemu; výzkum tak verifikuje nepodstatnou vazbu mezi nezaměstnaností dotázaných a jejich snahou hledat pracovní uplatnění v cizině.

Významnou část potenciálních migrantů tvoří, obdobně jako v předcházejících průzkumech, studenti, více než čtvrtina (27,5 %) tohoto souboru.

3. ZKUŠENOSTI S PRACÍ V ZAHRANIČÍ

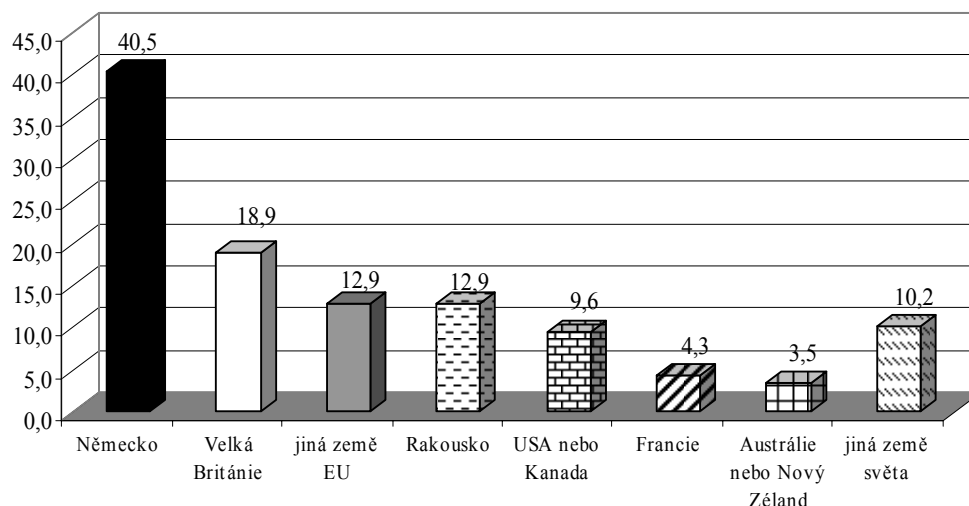
Šetření rovněž zjišťovalo, jaký podíl dotázaných občanů již v zahraničí od pádu železné opony (zhruba 15 let) v zahraničí pracoval. Odpovědí je následující graf.

G r a f 8 Pracovala(a) jste v posledních patnácti letech v zahraničí? (N=1078, v %)

Z uvedeného je zřejmé, že v cizině během posledních 15 let pracovat pouze každý desátý respondent. Častěji pracovali v zahraničí muži, lidé ve věku od 30 do 40 let s vysokoškolským vzděláním, spíše podnikatelé s vyššími příjmy a obyvatelé hlavního města Prahy.

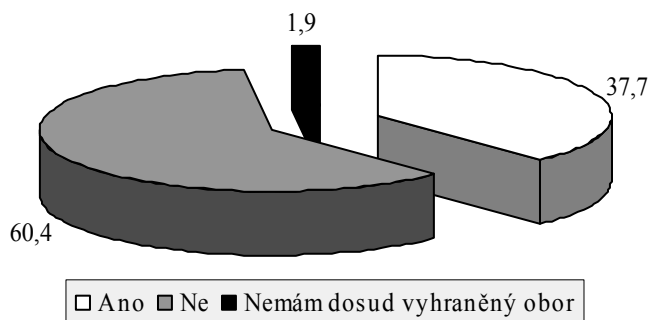
G r a f 9 Kde jste v zahraničí pracoval(a)? (N=113, v %)

Více jak dvě pětiny respondentů pracovalo v Německu, necelá pětina ve Velké Británii. Zhruba každý osmý dotázaný, který v minulosti v zahraničí pracoval, byl v Rakousku nebo jiné zemi EU a téměř desetina z nich pracovala za oceánem - v USA a Kanadě. Minoritním podílem je zastoupena Francie (především kvůli jazykové bariéře) a zdá se, že teritoria jako Austrálie a Nový Zéland jsou pro české občany migrační cíle především

posledních let. Jinak se zahraniční pracovní aktivita kumulovala téměř do totožných zemí, jako je deklarovaná potenciální migrace současných adeptů. Rozdíl posledních let spočívá v preferenci zemí s otevřeným trhem práce a nižší odchody do Německa mohou být způsobeny i jeho současnými ekonomickými problémy.

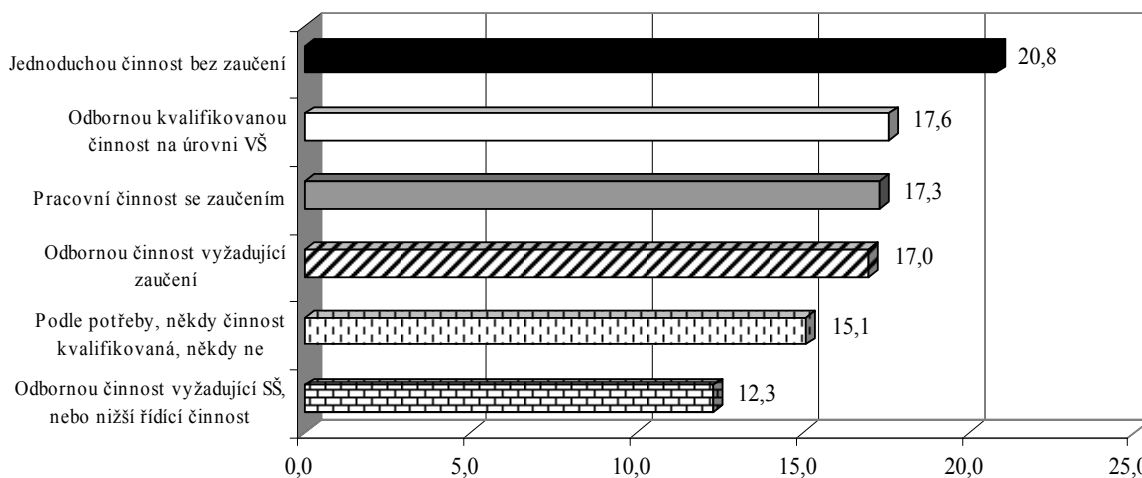
G r a f 10 Pracovala(a) jste v zahraničí ve stejném oboru jako v České republice? (N=113, v %)

Výsledky ukazují, že ve vlastním oboru (resp. v oboru práce v ČR) pracovala v cizině minoritní část respondentů se zkušenostmi v zahraničí - necelé dvě pětiny. Zlomek (1,9 %) těchto dotázaných se nemohl příslušně zařadit, neboť šlo o mladé lidi, kteří ještě vyhraněný obor pracovní činnosti neměli. Většinová část přijala v zahraničí jinou práci.

Podrobnější analýzou bylo zjištěno, že ve svém vlastním oboru mají šanci se uplatnit spíše lidé s mnohaletými zkušenostmi a kvalifikací. Jednalo se o lidi často s vysokoškolským vzděláním (58,9 %), lidi pracující v terciární sféře (58,6 %) a lidi z Prahy (57,9 %). Jak již bylo uvedeno majoritní část občanů pracovala v cizině mimo svůj obor - tj. podle potřeby zahraničního zaměstnavatele.

G r a f 11 Jakou práci jste v zahraničí vykonával(a)? (N=113, v %)

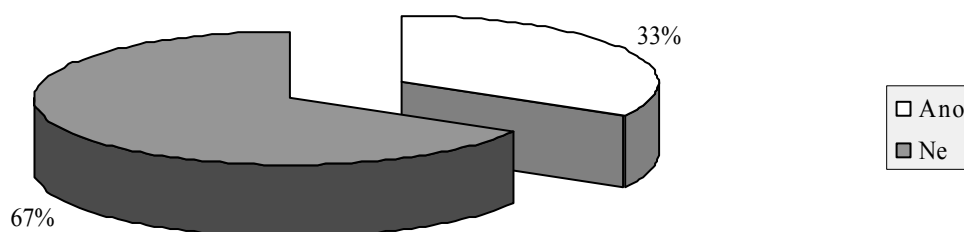

Otázka rozvádí a upřesňuje to, co bylo řečeno výše. Výsledky potvrzují, že jasnou převahu (více než dvě třetiny - 70,2 %) v charakteru vykonávané práce českých občanů v zahraničí mají jednoduché a kvalifikačně nenáročné činnosti.

Na úrovni vysokoškolského vzdělání pracoval zhruba každý šestý, činnost vyžadující středoškolské vzdělání nebo nižší řídicí činnost vykonávala méně než desetina z nich.

Získané poznatky o práci českých občanů v zahraničí rozšiřují další dvě otázky. Zde však nejde o retrospektivní pohled do minulosti, ale o deklaraci předpokladů a záměrů vztahujících se k eventuálnímu budoucímu pracovnímu uplatnění českých občanů mimo území České republiky.

G r a f 12 Byl(a) byste v zahraničí ochoten/ochotna pracovat pod úrovní své kvalifikace, svého sociálního postavení? (N=1078, v %)

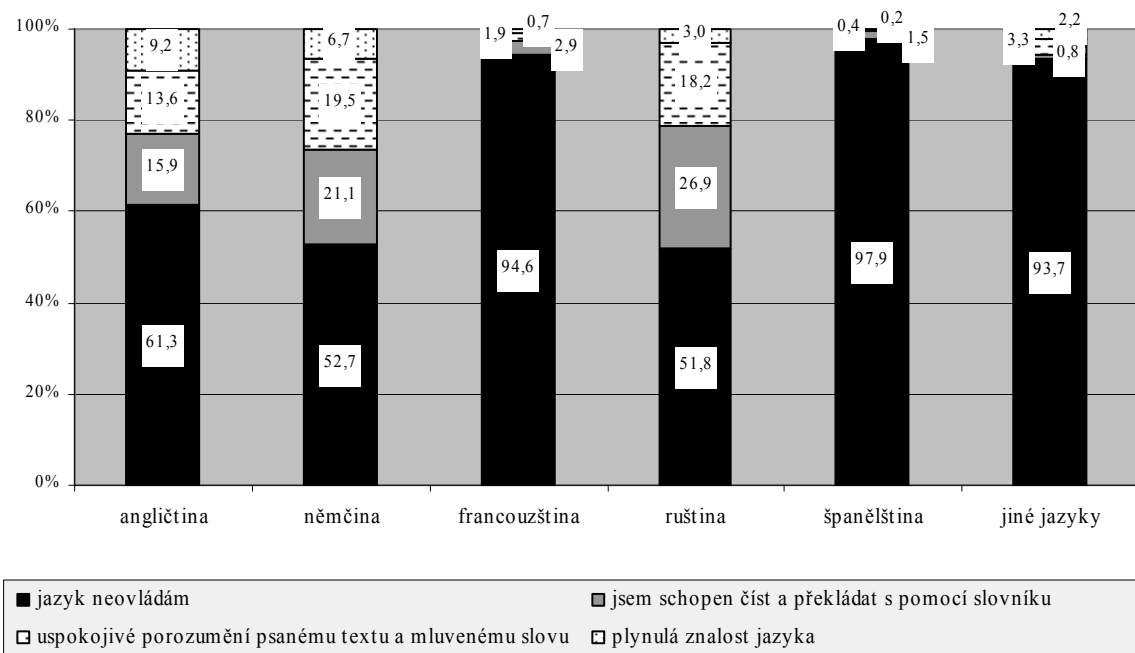

Kladně se k této otázce vyjádřila pouze třetina dotázaných osob v produktivním věku. Třebaže migrační zkušenosti posledních patnácti let hovoří o opaku, z hlediska budoucnosti dvě třetiny českých respondentů práci pod úrovní své kvalifikace nebo svého sociálního postavení v cizině odmítá.

Pod úrovní kvalifikace by byli ochotni v zahraničí pracovat častěji muži než ženy, lidé nejmladších a mladších věkových skupin (do 24 let a 25 - 29 let), respondenti v dělnických profesích, studenti, učni a nezaměstnaní. Zajímavé je, že dále jsou to zvláště ti, kteří již v zahraničí v minulosti pracovali (49,0 %).

Se zahraniční migrací významně souvisí znalost cizích jazyků. Úroveň jazykových předpokladů dotázaného českého obyvatelstva zjišťuje následující, závěrečná otázka.

Graf 13 Úroveň znalosti cizích jazyků (N=1078, v %)

Z průzkumu jsou zřejmé následující skutečnosti:

- česká populace je charakterizovaná znalostí zejména tří světových jazyků - ruštiny, němčiny a angličtiny,
- navzdory trendům posledních let, po pádu komunistického režimu je **mezi českým obyvatelstvem stále nejrozšířenějším jazykem ruština** - jazyk neovládá pouze jen asi polovina českých obyvatel (51,8 %). Svou roli zde sehrála nejen povinná výuka ruštiny od základní školy v období před rokem 1989, ale nepochybně i určitá blízkost slovanského jazyka,
- **s nevelkým odstupem následovala překvapivě němčina** - neznalost deklaruje 52,7 % dotázaných,
- smutné je konstatování, že angličtinu jako světový jazyk neovládalo téměř tři čtvrtiny (61,3 %) dotázaných.

Pokud hodnotíme úroveň jazykových znalostí, dotázaných dostáváme poněkud jiné pořadí:

- v **plynulé znalosti jazyka dominuje angličtina** - zhruba desetina dotázaných (9,2 %), přičemž dalších 14 % podle vlastního hodnocení rozumí psanému textu a mluvenému slovu; to by znamenalo, že zhruba každý čtvrtý respondent je schopen v angličtině komunikovat,
- plynulou **znalost němčiny** deklaruje sice nižší podíl občanů (6,7 %), celkovou frekvenci znalosti jazyka však zvyšuje „uspokojivé porozumění psanému textu a mluvenému slovu“ - celkem více než čtvrtina dotázaných (26,2 %),

- **u ruštiny** byl zjištěn nízký podíl osob s plynou znalostí jazyka (pouhé 3 %) a zhruba stejný podíl osob deklarujících porozumění slovu a textu jako u němčiny; solidní znalost ruského jazyka byla zjištěna u pouhé pětiny dotázaných; ruština však vede ve schopnosti číst a překládat pomocí slovníku,
- mezi lidmi, kteří uvedli znalost nějakého dalšího jazyka, byla pochopitelně zastoupena nejčastěji slovenština (44,7 %), polština (23,2 %) a překvapivě i italština (14 0,%).

Z upřesňujících charakteristik vyplývá, že cizí jazyk na různé úrovni poznání ovládají podle předpokladů častěji lidé s vysokoškolským vzděláním.

Znalost angličtiny dobře precizuje poznatek, že tento jazyk výrazně převládá u mladé generace - osoby do 24 let neovládají angličtinu ani pasivně pouze ve 27 procentech, zatímco ve věkové skupině nad 50 let je to celých 82 %.

V ruštině je situace téměř opačná - do 24 let neumí rusky 86 % dotázaných, ale už ve věkové kategorii 40 - 49 let ruštinu neovládá pouhá třetina respondentů.

SHRNUTÍ - ZÁVĚR

Připravované rozšíření Evropské unie o deset nových států ze střední a východní Evropy vyvolalo u bývalých států „patnáctky“ obavy z volného pohybu pracovních sil. Proto v kapitole volného pohybu osob podléhá tato svoboda přechodným ustanovením. Konkrétně je ve Smlouvě o přistoupení stanoveno, že svoboda pohybu pracovníků nově přistupujících zemí, s výjimkou Malty a Kypru, se v plném rozsahu pozastavuje. Státní příslušníci nových členských států mohou přijmout zaměstnání v zemích EU-15 pouze na základě opatření na národní úrovni nebo na základě opatření vyplývajících z dvoustranných smluv.

Prakticky to znamená, že po dobu platnosti přechodného období nemá osm nových zemí EU vč. České republiky automaticky přístup na pracovní trhy EU-15 a zůstává zachován systém pracovních povolení. I přes průběžná ujištění více starých členů EU, že tato omezení nebudou využívat, od 1. května 2004 otevřely svůj pracovní trh jen tři členské státy: Velká Británie, Irsko a Švédsko.

Pozitivním jevem ale je, že režim přechodných opatření k omezení volného pohybu osob má pružný charakter a podléhá revizím jeho oprávněnosti; časový horizont přehodnocení byl schválen ve formátu dva, tři a další dva roky od přistoupení k EU. Proto již květen 2006 může vnést do pravidel zaměstnávání občanů z nových členských zemí v prostoru EU významné změny.

Evropská komise v této souvislosti vyzývá staré členské státy k zrušení zákazu práce pro „euronováčky“ a některé země již dnes vážně uvažují o otevření svého trhu práce (např. Portugalsko, Španělsko, Nizozemsko, Finsko ...) nebo alespoň o uvolnění režimu pro některé profese/obory (např. Francie). Rakousko a Německo dávají zatím zřetelně najevo, že budou požadovat prodloužení délky platnosti přechodných opatření po dobu minimálně dalších tři let. Je však mimo veškerou pochybnost, že volný pohyb osob je jedním z pilířů Unie a zvýšení mobility pracovních sil v jejím geografickém prostoru bude z pozic vrcholných orgánů EU nadále podporováno.

Česká republika od začátku přístupových jednání argumentovala a i v době svého členství v EU nadále argumentuje tím, že rozsah migračního potenciálu českých občanů není významný a nemůže destabilizovat evropské trhy práce. Opakovaná terénní šetření postojů českých obyvatel k zahraniční pracovní migraci, která byla v průběhu uplynulých pěti let ve VÚPSV realizovaná, tento postoj plně potvrzují.

Shrnutí základních výsledků aktuálního šetření migračního potenciálu v roce 2005 ve vztahu k stanoveným hypotézám je následující:

- Šetření v 4. kvartálu 2005 plně potvrdilo hypotézu o silné vazbě českého obyvatelstva k domovu a preferencí života a práce v mateřské zemi před pobytem a prací v zahraničí. Po více jak ročním členství ČR v EU pomýšlí na práci v zahraničí z celkového počtu dotázaných občanů v ekonomicky aktivním věku (18 - 60 let) pouze 15 % osob.
- Nebyla potvrzena hypotéza o zvýšení migračních tendencí ve vztahu s uvolněním pracovního trhu ve Velké Británii, Irsku a Švédsku a řadě nabídkových programů pro zahraniční kvalifikovanou pracovní sílu (např. Německo - program „Zelených karet“). Celkový podíl českých potenciálních migrantů nejenže nebyl oproti roku 2003 navýšen, ale vykazuje naopak určitý pokles (15,4 % x 17,5 %).
- Potvrzen byl výrazný rozdíl mezi deklarovaným úmyslem migrovat a konkrétními činy k realizaci tohoto úmyslu. Majoritní část těch, kteří vyslovili kladný postoj k zahraniční

migraci (cca 60 %), nečinila pro uskutečnění vytčeného cíle žádné konkrétní aktivity. K určité změně však v průběhu sledovaných let dochází. V rámci lehce sníženého rozsahu migračního potenciálu se v postojích respondentů projevují zvýšené náznaky racionálnosti - tj. zvýšený zájem o země s reálnou možností vycestovat a současné snížení podílu vágního, neujasněného meditování. Konkrétním projevem je nárůst podílu tzv. „pravděpodobných migrantů“ i frekvence občanů s reálnými migračními úmysly.

- Charakteristickým rysem české zahraniční migrace nadále zůstává migrace dočasná, neboli návratová. Relativně výrazný a systematický pokles podílu deklarovaných trvalých migrantů (r. 2000 - 10,9 % ; r. 2000 - 7,7 % ; r. 2005 - 4,3 %) svědčí o příznivých sociálně ekonomických podmínkách České republiky a důvěře občanů v její další pozitivní ekonomický vývoj (očekávaný růst HDP v roce 2005 v hodnotě 6 %, stabilizace a další příchod zahraničních investorů, a tím i tvorba nových pracovních míst, pozitivní bilance zahraničního obchodu, nízká míra inflace, snižující se nezaměstnanost, která je již dnes v relacích evropského průměru ...).

- Potvrzena byla hypotéza o teritoriálním rozdělení českých potenciálních migrantů. Podle očekávání byl oproti minulým letům zaznamenán vyšší zájem o Velkou Británii a Irsko v souvislosti s neomezeným přístupem na trh práce těchto zemí a zároveň zjištěn oproti roku 2003 výrazný pokles preferencí o sousední Německo. Zájem o ostatní státy se v průběhu sledovaných let více méně neměnil a zahraniční migrace českých pracovníků vykazuje nadále relativně široký teritoriální rozptyl.

- Mimo veškerou pochybnost byl ověřen poznatek o struktuře potenciálních migrantů, o dominantním postavení mladých osob bez rodinných závazků a jiných vazeb. Věková kategorie do 30 let tvoří již téměř stabilně cca dvě třetiny dotázaných uvažujících o migraci. Šetřením byla potvrzena i relativně vysoká vzdělanostní úroveň českých potenciálních migrantů, která je vyšší než úroveň celkové české populace (maturanti a absolventi VŠ zaujímají ve vzorku potenciálně migrujících více než polovinu - 55,5 %).

- Za zmínku stojí i informace o jazykových znalostech české populace reprezentované vzorkem dotázaných občanů. Šetření prokázalo, že třebaže primárním jazykem moderní doby je angličtina, mezi českým obyvatelstvem je (zřejmě z historických důvodů) nejrozšířenějším jazykem ruština a s nevelkým odstupem následuje němčina. Angličtinu podle vlastního hodnocení ovládá necelých 40 % dotázaných, přičemž zhruba čtvrtina deklaruje solidní znalosti (tj. plynou znalost jazyka a uspokojivé porozumění psanému textu a mluvenému slovu). Znalost angličtiny je typická pro vysokoškolsky vzdělané občany a mladou generaci, která je současně typickým adeptem zahraniční pracovní migrace.

Závěrem lze konstatovat, že opakované empirické výzkumy o potenciální zahraniční migraci i dostupné údaje o skutečné migraci z nových členských zemí (viz příloha 1) potvrzují, že její rozsah není a nebude tak dramatický, jak se původně očekávalo. O tom svědčí zejména zkušenosti ze zemí, které již své pracovní trhy otevřely. Otevření trhu přineslo naopak řadu pozitivních efektů, např. se obsazují pracovní místa, která se nedařila dlouhodobě obsadit domácí pracovní silou. Občané z poslední vlny přistoupivších států jezdí pracovat do oblastí, kde je dostatek práce a zaplňují mezery na britském pracovním trhu. Pracují zejména v administrativě, obchodu, managementu, pohostinství, zemědělství, ve výrobě a potravinářství.

Česká republika navíc zaujímá v migračním potenciálu příchozích pracovníků zanedbatelný podíl; ve Velké Británii a Irsku se jedná o pouhých šest až sedm procent objemu migrace z nových členských zemí.

Příloha 1

Skutečná migrace obyvatelstva z nových členských států EU do Velké Británie a Irska

Velká Británie 1.5.2004 - 30.3.2005	abs.	v %
osoby celkem	175 415	100
z toho:		
Polsko	98 235	56
Lotyšsko	26 145	15
Slovensko	18 565	11
Litva	12 355	7
Česká republika	11 775	7

1.5.2004 - 31.5.2005		
Velká Británie	abs.	v %
osoby celkem	165 000	100
z toho:		
Česká republika	12 000	7,3
Irsko	abs.	v %
osoby celkem	70 000	100
z toho:		
Česká republika	4 000	5,7